

вих вкладів населення, НБУ може здійснити додаткові заходи банківського нагляду у співпраці з органами банківського нагляду країни за місцезнаходженням банку, який відкрив свою філію в Україні.

Окрім вищезазначеного, враховуючи досвід країн як перехідної економіки, так і країн, що розвиваються, та зважаючи на національні економічні інтереси з огляду питань економічної та фінансової безпеки, доцільним є продовження глибокого реформування фінансової, торговельної, інвестиційної політики, створення внутрішнього конкурентноздатного ринку фінансових послуг.

Л. М. Рябініна

Одеський державний економічний університет

ДО ПИТАННЯ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Серед інструментів грошово-кредитного регулювання економіки норма обов'язкового резервування є одним з найбільш сильних інструментів впливу на монетарну основу та грошову пропозицію.

Як потужно діючий на банківську кредитоспроможність (та через неї на грошову пропозицію) інструмент, норма обов'язкового резервування доречніша щодо періодичного, ніж оперативного (як, наприклад, операції на відкритому ринку) регулювання. Навіть незначні зміни норми обов'язкового резервування можуть значно вплинути на в обсяги готівки. Слід відзначити, що при частих змінах норми обов'язкового резервування, НБУ, всуперч його бажанню, стимулює банки до формування вільного резерву (понад обов'язковий). Така поведінка банків дещо знижує ефективність норми обов'язкового резервування як інструменту регулювання банківської діяльності, бо якщо норма буде часто змінюватися, банки просто перегрупують свої готівкові резерви, і регулювання стане безсильним. Зміни норми обов'язкового регулювання та її вплив на грошову пропозицію в Україні за період з 1994 по 2004 р. подані у табл. 1. Як видно з табл. 1, норма

обов'язкового резервування за період дослідження мала тенденцію до зниження, і з 1994 р. до початку 2004 р. вона знизилась з 25 % до 12 %¹, а з 1.10.04 р. норма обов'язкових резервів дорівнює 7—8 %².

Таблиця 1

**ЗМІНИ НОРМИ ОБОВ'ЯЗКОВИХ РЕЗЕРВІВ, ГРОШОВОГО
МУЛЬТИПЛІКАТОРА ТА ГРОШОВОЇ ПРОПОЗИЦІЇ В УКРАЇНІ
ЗА 1994 — 2004 РР³. (НА ПОЧАТОК РОКУ, МЛРД ГРН)**

Показники	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Кредитно-грошова основа (КГО)	0,27	1,5	3,5	4,9	7,1	8,6	12,0	16,8	23,1	30,8	40,1
М1 (вузькі гроші)	0,33	1,9	4,7	6,3	9,0	10,3	14,1	20,7	29,8	40,3	53,1
М3 (широкі гроші) ⁴	0,5	3,2	6,9	9,4	12,5	15,7	22,1	32,2	45,8	64,9	95,0
Норма обов'язкового резервування (Н. об. рез), %	25	15	15 ⁵	15	15	17	17	15	6—14	0—12	0—12
Грошовий мультиплікатор нормативний $m(n)=1/H. об. рез.$	4,0	6,67	6,67	6,67	6,67	6,06	6,06	6,67	10 ⁶	16,67	16,67
Грошовий мультиплікатор фактичний $m(\phi)=M3/КДБ$	1,79	2,11	1,96	1,92	1,78	1,82	1,84	1,92	1,98	2,11	2,37

Доречно відмітити, що депозити, як частка пасивів⁷ комерційних банків, є основою розрахунку в Україні розміру обов'язкових резервів, які вони повинні сформувати з прописаних НБУ активів. З табл. 1 також видно, що нормативний грошовий мультиплікатор

¹ Хоч по деяким депозитам вона дорівнювала 0.

² Лист НБУ від 20.08.04 № 14—011) 3196—8551.

³ Розраховано за даними Бюлетеня НБУ, 2004/1, С. 72—75

⁴ До 1995 р. грошова пропозиція вимірювалася по М2.

⁵ Доречно відмітити, що в період проведення грошової реформи норма обов'язкових резервів була підвищена з 15 % до 25 %, що практично позбавило комерційні банки спроможності до кредитування (спроможності множити грошову масу).

⁶ За період 2002—2004 рр. розраховано по середньарифметичній нормі обов'язкового резервування.

⁷ Слід відмітити, що у світовій практиці за основу обов'язкового резервного фонду, як правило, беруть чи усі пасиви банку, чи якусь їх долю, наприклад, депозити. Крім того, можуть використовуватись задля розрахунку обов'язкового резервного фонду і банківські активи, коли фондоутворення підкорено селекційній кредитній політиці.

зріс за той же період з 4 до 16,67 одиниць, у чому просліджується експансіоністська політика НБУ, спрямована на зростання грошової пропозиції через надання комерційним банкам чималої спроможності до кредитування, що підтверджується і безперервним зростанням кредитно-грошової основи і грошової пропозиції як по М1, так і по М3. Проте, комерційні банки не квапились із використанням наданої їм спроможності до кредитування, що підтверджується значеннями фактичного мультиплікатора, який змінився за той же досліджений період тільки з 1,85 до 2,37 одиниць. У таких розбіжностях значень нормативного та фактичного мультиплікаторів чітко видно, що комерційні банки не використовували своєї потенційної спроможності до кредитування.

Чи була така поведінка комерційних банків обумовлена обмеженнями у зв'язку з існуванням позичкових лімітів, яких комерційні банки повинні дотримуватись (і якими по сутності є економічні нормативи кредитного ризику, які і сьогодні встановлює НБУ), чи ні? Задля відповіді на це запитання виконано порівняльний аналіз впливу норми обов'язкового резервування на обмеження спроможності комерційних банків щодо кредитування і впливу позичкових лімітів на обмеження банків щодо кредитування. З метою спростити такий аналіз введені деякі допущення. Перш за все, аналізуються не всі нормативи кредитного ризику, а тільки норматив великих кредитних ризиків, який за своїм змістом надає комерційним банкам найбільшу спроможність до кредитування. По-друге, межі впливу нормативів кредитного ризику (позичкових лімітів) на спроможність банків і банківської системи до кредитування оцінюються саме значеннями цього нормативу. По-третє, розглядаються відносні величини капіталу та депозитів (капіталу — у % до активів, депозитів — у % до зобов'язань), які, на погляд автора, цілком придатні задля даного аналізу. По-четверте, межі спроможності банків і банківської системи до кредитування, які встановлює НБУ за допомогою норми обов'язкового резервування, розраховані автором відповідно до встановленої норми обов'язкових резервів (7 %), як різниця між усіма депозитами (без урахування коштів, залучених на міжбанківському ринку) і сумою обов'язкових резервів, які повинні сформувати усі банки з активів, прописаних комерційним банкам НБУ. Порівняльна характеристика обмежень комерційних банків до їх спроможності до кредитування подана у табл. 2.

Таблиця 2

**СПРОМОЖНІСТЬ ОКРЕМИХ ГРУП КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ
І ВСІЄЇ КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ДО КРЕДИТУВАННЯ,
ОБМЕЖЕНА НОРМОЮ ОBOB'ЯЗКОВОГО РЕЗЕРВУВАННЯ
ТА НОРМАТИВОМ ВЕЛИКИХ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ¹, (%)**

Групи бан- ків	Капітал (К)	Депозити (Д)	Спроможність банків до кредитування обмежена:	
			Нормою обов'язкового резервування (Д — 7 %Д)	Нормативом кредитного ри- зику (Н8) (Н8=8К)
I	9,31	84,5	78,6	74,48
II	11,62	74,3	69,1	92,96
III	14,57	74,1	68,9	116,56
IV	26,76	78,8	73,3	214,08
Усього	12,62	80,15	74,55	100,96

Як видно з даних табл. 2, спроможність комерційних банків до кредитування, обмежена нормою обов'язкового резервування, по окремих групах комерційних банків, за винятком 1 групи банків, і загалом по всієї кредитній системі України значно менша, ніж їх спроможність до кредитування, яка обмежена нормативом великих кредитних ризиків. З цього випливає, що не позичкові ліміти (зокрема, норматив великих кредитних ризиків) вплинули на невикористання комерційними банками наданої їм НБУ спроможності до кредитування, бо ця спроможність, обмежена нормативом великих кредитних ризиків, значно більша², від спроможності до кредитування, сформованої на основі норми обов'язкових резервів. Саме через це, сумніви щодо доцільності встановлення нормативів кредитного ризику стають більш прозорими, адже банки, навіть за меншим обмеженням, створеним нормою обов'язкових резервів, все одно не використовують своєї потенційної спроможності до кредитування, що підтверджується і фактом розбіжностей між значеннями фактичного і нормативного грошового мультиплікаторів (табл. 1).

Доречно відмітити, що позичкові ліміти впродовж деякого часу можуть бути вельми ефективним засобом обмеження експансіоністської політики. Наприклад, у кредитній політиці розвинутих країн використання позичкових лімітів наприкінці минулого

¹ Розраховано за даними Вісника НБУ, 2004/9, С. 54—63.

² Наприклад, значення нормативу великих кредитних ризиків може поширюватись і перевищувати 8-кратний розмір регулятивного капіталу більш, ніж на 50 %.

століття мало загальне розповсюдження, хоча США використовували позичкові ліміти тільки задля споживчих позичок. Проте позичкові ліміти, які розраховуються відносно до капіталу конкретного банку, встановлюють суворі рівні присутності банків на кредитному ринку і тому обмежують міжбанківську конкуренцію. Вони скорочують ефективність всієї кредитної системи, бо банк, який досяг свого рівня позичкового ліміту, вже не має зацікавленості у мобілізації коштів від вкладників. Обмежуючи кредитну спроможність усіх банків, позичкові ліміти — нормативи кредитного ризику — приводять до зростання вільних банківських резервів, які не можна використовувати. Тому комерційні банки розвинутих країн світу відмовились від використання позичкових лімітів, які, на думку деяких експертів провідних країн, доцільно використовувати тільки тимчасово.

За таких обставин (наявності певних недоліків нормативів кредитного ризику, які й сьогодні для цілої низки комерційних банків України, а також і для її банківської системи взагалі відіграють вельми негативну роль, практичної відсутності їх впливу на регулювання банківської діяльності) нам здається доцільним виключити ці нормативи з ряду інструментів прямої дії на банківську діяльність, що дозволить комерційним банкам здійснювати свою діяльність в умовах вільної конкуренції. Однак діяльність в умовах вільної конкуренції потребує від банків самостійно виважено та відповідально підходити до своєї прибутковості та ліквідності, що саме й притаманно по-справжньому ринковим відносинам, тобто справжньому кредитному ринку, до якого прагне Україна.

Розглядаючи нормативи кредитного ризику, слід відзначити, що вони тісно пов'язані з іншими нормативами, які обмежують іншу сторону банківської діяльності, а, саме, їх ліквідність. Однак, якщо нормативи кредитного ризику обмежують розмір позичок щодо регулятивного капіталу банку, то нормативи ліквідності (поточної, короткострокової) обмежують розмір позичок щодо суми відповідних (за сумами та строками) зобов'язань (вкладів чи депозитів). Найбільш загальним з цих показників ліквідності слід назвати показник позички/вклади.

Використання такого показника ліквідності банку як позички/вклади впливає з того припущення, що позички є найменш ліквідним активом з усіх активів, які приносять дохід. Зрозуміло, що чим більша частка позичок сформована за рахунок вкладів, тим вищий показник позички/вклади, а, отже, нижча ліквідність банку. Тому, коли цей показник зростає, наближаючись до одиниці, банки стають сторожкими, менш активно видають кошти у

кредитні та інвестиційні операції і починають підвищувати відсоткові ставки. Далі, в міру погіршення ліквідності, вони починають проводити жорсткішу кредитну політику. І хоч цей показник ліквідності не має своєї верхньої межі, він, однак, впливає на кредитні та інвестиційні рішення банків.

Слід відзначити, що найкрупніші банки усіх країн світу вважають за краще вирішувати свої проблеми ліквідності не за рахунок управління активами (їх перегрупування), а за рахунок управління пасивами (за допомогою залучення необхідних на деякий час коштів на міжбанківському кредитному ринку). Тому такі банки ведуть дуже агресивну і, отже, ризиковану кредитну політику, а значення показника ліквідності позички/вклади у них перевищує одиницю.

Слід також відзначити, що цей показник ліквідності (позички/вклади) має той недолік, що він нічого нам не розповідає ані про термін погашення позичок, ані про якість банківського портфеля¹. Не показує він також і активи, які не увійшли у кредитний портфель банку, а також, скільки йому потрібно ліквідних коштів для підтримки своєї ліквідності. Однак цей показник ліквідності банків (позички/вклади) є дуже корисним як орієнтир щодо визначення такого рівня ліквідності, досягнутого банками, коли необхідно переглянути кредитну політику з метою запобігання банкрутства.

Саме з метою визначення рівня ліквідності комерційних банків України та виявлення рівня агресивності їх кредитної політики розглянемо ліквідність усіх груп комерційних банків та взагалі кредитної системи України, оцінену за показником позички / вклади (табл. 3). З метою визначення якості кредитного портфеля необхідні данні щодо середнього строку повернення позичок, порядку їх повернення (чи повертаються вони послідовно окремими сумами, чи одночасно всією сумою), клас позичальників з точки зору їх кредитоспроможності.

Як видно з даних табл. 3, показник банківської ліквідності позички/вклади всієї банківської системи України дорівнює 0,952 %, а по банках II—IV груп ще вище — 1,0 — 1,125 %. Це свідчить про те, що банки II—IV груп надають у позички не тільки всі залучені на вклади кошти (II група), а навіть і більше, ніж залучено (III—IV групи), тобто залучають кредитні ресурси ззовні. За таких обставин їхня діяльність розцінюється як дуже агресивна і ризикована. До того ж, якщо банки надають у позички коштів більше, ніж залучено на вклади, що притаманно III—IV групам, тобто основній кількості

¹ Окремими сумами, чи одночасно всією сумою), клас позичальників з точки зору їх кредитоспроможності.

комерційних банків України, то їх ліквідність дуже сумнівна, бо ймовірність їх ліквідності цілком і повністю залежить від спроможності залучити без збитків для себе потрібні кошти ззовні — на міжбанківському кредитному ринку чи в НБУ.

Таблиця 3

**ЛІКВІДНІСТЬ КРЕДИТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
ТА ГРУП БАНКІВ ЦЬОЇ СИСТЕМИ (ОЦІНЕНА ЗА
ПОКАЗНИКОМ ПОЗИЧКИ / ВКЛАДИ СТАНОМ НА 1.07.04)¹**

Групи банків	Всього позичок по групах банків (млрд грн.)	Всього вкладів по групах банків (млрд грн.)	Позички/вклади (% %)
I	44,5	50,2	0,89
II	13,0	13,0	1,00
III	13,1	12,6	1,03
IV	9,2	8,2	1,125
Всього по кредитній системі	79,8	84,0	0,952

Якщо ж банк, залучаючи кошти ззовні, отримує збитки, то вони не тільки зменшують прибутковість його активів, але й сприяють його банкрутству. Крім того, якщо більша кількість комерційних банків (III—IV група) буде одночасно звертатися на міжбанк, то зрозуміло, що ціна на кредитні ресурси там зросте і усі ці банки звернуться за емісійними коштами до НБУ, що може негативно вплинути на грошову пропозицію. Слід відзначити, що й серед банків першої групи кредитної системи України є, по суті, такі (з точки зору показника позички/вклади), які дотримуються дуже агресивної політики (табл. 4). Як видно з даних табл. 4, найбільш агресивним та ризиковим є Райфайзенбанк, який надав позичок у 2,45 рази більше, ніж отримав вкладів, за рахунок залучених коштів на міжбанківському кредитному ринку.

За Райфайзенбанком по ризикованості в кредитуванні стоїть банк

Таблиця 4

**ЛІКВІДНІСТЬ 1 ГРУПИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ
(ОЦІНЕНА ЗА ПОКАЗНИКОМ ПОЗИЧКИ / ВКЛАДИ СТАНОМ НА 1.07.04)²**

Банки 1 групи	Позички (млрд грн)	Вклади (млрд грн)	Позички/Вклади
---------------	-----------------------	----------------------	----------------

¹ Розраховано за даними Вісника НБУ, 2004/9, С. 48—57.

² Розраховано за даними Вісника НБУ, 2004/9, С. 48—57.

1. Приватбанк	9,6	11,5	0,835
2. Аваль	8,2	9,3	0,882
3. Промінвестбанк	7,4	8,5	0,870
4. Ощадбанк	2,1	5,9	0,356
5. Укрсоцбанк	3,7	4,4	0,841
6. Укрсиббанк	3,9	3,0	1,300
7. Укресимбанк	3,1	3,2	0,969
8. Райфайзбанк	2,7	1,1	2,450
9. Надра	2,3	1,7	1,350
10. Брокбізнес-банк	1,5	1,7	0,870

Надра (135 %), та Укрсиббанк (130 %), які мали серед інших банків найвищі значення прибутковості активів та прибутковості капіталу, що дає підставу говорити про недостатній рівень їх ліквідності, бо у вирішенні банківської дилеми прибутковість-ліквідність, як правило, високоприбутковий банк є низьколіквідним, а високоліквідний — низькоприбутковим. Все це дає підставу для розгляду питання про необхідність удосконалення регулювання банківської діяльності. Проте удосконалення регулювання банківської діяльності на практиці упирається у відсутність в Україні наукової теорії, зокрема, в питаннях банківської ліквідності. Як впливає з Інструкції «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні», затвердженій постановою Правління НБУ від 28.08.01 № 368, «ліквідність банку — це здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань...» (Р.У, п. 1.1), а в Р.1У, п. 1.1. (тобто вище лише на один розділ), в цієї ж інструкції розглядається норматив платоспроможності банку, який відображає «... здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями...»

Не кажучи вже, що сам по собі норматив (будь-який) — це числове значення, яке обмежує одну зі сторін банківської діяльності, а не тлумачення сутності будь-якого поняття, проте зацікавленість викликає інше — ототожнення в одній і тій же інструкції таких понять, як банківська ліквідність і банківська платоспроможність, хоча це зовсім неоднакові властивості банківської діяльності. Ліквідність банку — це його здатність *на пер-*

шу вимогу вкладника (чи, навіть, надійного позичальника) видати йому *готівку* — саме готівку, а не просто виконати будь-які зобов'язання. Тому ліквідність банку розглядається як потік і її вимірювання теж передбачає вимірювання саме потоку, хоча усі показники ліквідності (а тому і нормативи, які обмежують діяльність банків) розраховуються, виходячи з поняття запасу (як відношення ліквідних активів до залишків вкладів по відповідних строках та сумах на конкретну дату).

Слід відзначити, що ліквідність банків тісно ув'язана із обов'язковим резервуванням. Наприклад, норма обов'язкового резервування безпосередньо впливає і на ліквідність всіх банків тому, що навіть зовсім малі зміни в нормі обов'язкового резервування можуть серйозно вплинути на зміни готівкових коштів. Крім того, якщо формування обов'язкових резервів переслідує мету забезпечення ліквідності банків, то в цьому разі припустиме використання (з метою формування необхідного розміру обов'язкового резерву) і таких активів, як емітовані урядом короткострокові цінні папери, які знаходяться у портфелі цінних паперів банку, і кошти в касах комерційних банків, а не тільки кошти на коррахунках в НБУ.

Усе викладене дає підставу для висновку про необхідність удосконалення регулювання банківської діяльності на базі створення дійсно наукової вітчизняної теорії, яка дасть змогу НБУ удосконалити регулювання усіх сторін банківської діяльності.

А. П. Вожжов

Севастопольский национальный технический университет

О ПРЕДПОСЫЛКАХ И НЕОБХОДИМОСТИ СОЗДАНИЯ ТЕОРИИ ТРАНСФОРМАЦИИ БАНКОВСКИХ РЕСУРСОВ

Формирование банками ресурсов является одной из наиболее значимых сторон их деятельности и во многом именно наличие ресурсов, их объемы, структура и цена определяют эффективность работы банковских учреждений. Перед банками стоит сложная задача — сформировать ресурсы, отвечающие требованиям к их размещению в активы из разнородной совокупности средств, мобилизованных у их клиентов — юридических и физических лиц, заимствованных у других банков и т. д. Эти процессы требуют преобразования, трансформации мобилизованных средств в ресурсы, обладающие иными качественными характеристиками — они должны не только обеспечивать ликвидность, но и быть способны-